

**ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА**

**FACULTY OF PHILOSOPHY – UNIVERSITY OF NIŠ
CENTER FOR SOCIOLOGICAL RESEARCH**

ТРАДИЦИЈА, МОДЕРНИЗАЦИЈА, ИДЕНТИТЕТИ

***Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану
(Међународна научна конференција)***

TRADITION, MODERNIZATION, IDENTITIES

***Dialogue of cultures and partnership of civilizations in the Balkans
(International Scientific Conference)***

Ниш 2013

ТРАДИЦИЈА, МОДЕРНИЗАЦИЈА, ИДЕНТИТЕТИ
Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану

TRADITION, MODERNIZATION, IDENTITIES
Dialogue of cultures and partnership of civilizations in the Balkans

Међународна научна конференција

International scientific conference

Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ

Главни и одговорни уредник / Editor-in-Chief
Проф. др Бојана Димитријевић

Рецензенти/Reviewers

Проф. др Зоран Видојевић
Проф. др Вјекослав Бутиган
Проф. др Петре Георгиевски
Проф. др Вихрен Бузов
Доц. др Драган Тодоровић

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ЦЕНТАР ЗА СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

ТРАДИЦИЈА, МОДЕРНИЗАЦИЈА, ИДЕНТИТЕТИ

Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану

(Међународна научна конференција)

Приредили / Edited by
Љубиша Митровић
Данијела Гавриловић
Мирјана Крстовић

Ниш 2013.

ТРАДИЦИЈА, МОДЕРНИЗАЦИЈА, ИДЕНТИТЕТИ
Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану

4

ЗБОРНИК РАДОВА

Издавач / Publisher
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ

За издавача / For Publisher
Проф. др Горан Максимовић, декан

Лектор / Lector
Проф. др Недељко Богдановић

Корице / Book cover
Дарко Јовановић

Прелом / Technical editor
Милан Д. Ранђеловић

Формат / Format
17 x 24 cm

Тираж / Circulation
200

Штампа
SCERO PRINT

Ниш 2012.

ISBN 978-86-7379-308-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.722(497.11)(082)

316.422(497)(082)

316.356.4:316.7(4-664)(082)

НАУЧНА конференција Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану (2013 ; Ниш) Традиција, модернизација, идентитети : дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану / Научни скуп са међународним учешћем Дијалог култура и партнерство цивилизација на Балкану, Ниш, 2013. ; [организатор] Универзитет у Нишу, Филозофски факултет ; приредили Љубиша Митровић, Данијела Гавриловић, Мирјана Кристовић. - Ниш : Филозофски факултет, 2013 (Ниш : Scero print). - 740 стр. ; 21 см. - (Библиотека Научни скупови)

Текст на срп., енгл. и рус. језику. - Текст ћир. и лат. - Стр. 1-4: Предговор / Љубиша Митровић. - Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7379-308-5

1. Филозофски факултет (Ниш). Центар за социолошка истраживања

а) Традиција - Социолошки аспект

- Србија - Зборници б) Традиција -

Социолошки аспект - Балканске државе

- Зборници с) Друштво - Модернизација

- Србија - Зборници д) Друштво -

Модернизација - Балканске државе -

Зборници е) Национални идентитет -

Културни аспект - Зборници

COBISS.SR-ID 204075276

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР 5

ПОЗДРАВНА РЕЧ 7

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

Љубиша Р. Митровић
ДИЈАЛОГ КУЛТУРА И ПАРТНЕРСТВО ЦИВИЛИЗАЦИЈА 11

Радмила Накарада, Тања Вујић
САРАДЊА ЦИВИЛИЗАЦИЈА – ИСКУСТВА ИЗ ПРОШЛОСТИ, ПРЕПРЕКЕ
УСАДАШЊОСТИ 25

Srđan Vukadinović
ZAPADNOBALKANSKI DIJALOG KULTURA – KLJUČ USPJEŠNOG
PREOBRAŽAJA DRUŠTVA 40

Зоран Видојевић
УГРОЖЕНОСТ СМИСЛА ОБРАЗОВАЊА И ВАСПИТАЊА 49

I секција

СУКОБ ЦИВИЛИЗАЦИЈА И ОДНОСИ САРАДЊЕ

Aleksander W. Mikolajczak, Bartłomiej Sipinski
THE BALKAN GARDEN SOME REFLECTIONS ON THE INTER – CULTURAL DIALOGUE 59

Миомир С. Наумовић
СУКОБ КУЛТУРА, ДЕМОКРАТИЈА И МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ 68

Љубинко Милосављевић
СУКОБ ИЛИ САРАДЊА ЦИВИЛИЗАЦИЈА 86

В. Н. Шаленко
ПРОБЛЕМА ЭФФЕКТИВНОЙ СТРАТЕГИИ ИНТЕГРАЦИИ БАЛКАНСКИХ НАРОДОВ
НА ОСНОВЕ КУЛЬТУРЫ МИРА И МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА 96

Vihren Bouzov
POLITICAL CONFRONTATION TODAY AND GLOBAL TERRORISM CHALLENGES
TO THE BALKANS 107

Урош В. Шуваковић
ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА И (НЕ)ДЕМОКРАТИЧНОСТ ИНТЕГРАЦИЈСКИХ ПРОЦЕСА
НА БАЛКАНУ ИЛИ О УЛОЗИ ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА У БАЛКАНСКИМ
ИНТЕГРАЦИЈСКИМ ТОКОВИМА 111

Миша Стојадиновић, Драган Траиловић МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ И ПРОБЛЕМ УСПОСТАВЉАЊА САРАДЊЕ И ДИЈАЛОГА МЕЂУ НАРОДИМА НА БАЛКАНУ	123
Панфилова Татьяна Васильевна КУЛТУРА МИРА И СОЦИАЛНА СПРАВЕДЛИВОСТЬ	137
Зоран С. Николић ГАНДИЈЕВ ПАЦИФИЗАМ – КОНТЕКСТ КОСОВСКЕ ПРОБЛЕМАТИКЕ	142
Љубиша Златановић МУЛТИКУЛТУРАЛНА ИСКУСТВА У СВЕТЛУ ПРОЦЕСНОГ МОДЕЛА КУЛТУРЕ	158
Иван Райчев Райчев ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, СУВЕРЕНИТЕТ И ЧОВЕШКИ ПРАВА	169
Александра Мирковић, Петар Матић АНТИГЛОБАЛИЗАМ И ПОЛИТИКА ПРОТЕСТА	179
Биљана Продовић Милојковић, Сузана Димић ПРЕОБРАЖАЈ ИДЕНТИТЕТА КУЛТУРЕ БАЛКАНСКИХ НАРОДА У УСЛОВИМА МОДЕРНИЗАЦИЈЕ, ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И РЕГИОНАЛИЗАЦИЈЕ	199
Игнат Ст. Минков ЕТНИЧНАТА СЛАГАЕМА В ДЕМОГРАФСКИТЕ ПРЕБРОЈАВАЊА НА НАСЕЛЕНИЕТО НА БЪЛГАРИЈА	213
Ана Јовашевић КУЛТУРНЕ ВЕЗЕ НЕМАЧКЕ И СРБИЈЕ У ЕРИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ	224

II секција

ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО, СУКОБ И САРАДЊА
У РЕЛИГИЈСКИМ КУЛТУРАМА НА БАЛКАНУ

Слободан Миладиновић О ВЕРСКОЈ ТОЛЕРАНЦИЈИ: МИЛАНСКИ ЕДИКТ – ЗАГУБЉЕНИ ДОКУМЕНТ	247
Жикица Симић ПРАВОСЛАВЉЕ И СПЦ – ИЗМЕЂУ ДУХОВНО-МОРАЛНЕ И СПОЉАШЊЕ СЛОБОДЕ (ФИЗИЧКЕ, ПОЛИТИЧКЕ, СОЦИЈАЛНЕ, НАЦИОНАЛНЕ И ВЕРСКЕ) (ЛАТЕНТНЕ КОНСЕКВЕНЦЕ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА ПО ДЕКАДЕНЦИЈУ ХРИШЋАНСТВА)	261
Бојан Продовић, Тања Продовић ДРУШТВЕНИ ЗНАЧАЈ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА - КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ НЕПОБЕДИВИ РЕФОРМАТОР, ВОЈНИК, ДРЖАВНИК И СВЕТАЦ -	275
Светлана Ј. Лазовић КОНСТАНТИН ВЕЛИКИ – ОПОРТУНИСТА И ЈЕРЕТИК	289
Велизар Антић РЕЛИГИЈА КАО ФАКТОР ИНТЕГРАЦИЈА И ДЕЗИНТЕГРАЦИЈА НА БАЛКАНУ	300

Данијела Гавриловић, Драгана Стјепановић Захаријевски ПОРОДИЦА И РЕЛИГИЈА – СТОЖЕРИ ТРАДИЦИОНАЛИЗМА?	308
Vassil Penev, Boris Popivanov ORTHODOXY AND IDEOLOGY IN MODERN BULGARIA: THE IMPACT OF THE BULGARIAN ORTHODOX CHURCH ON POLITICS AND SOCIETY	317
Вјекослав Бутиган КУЛТУРА ДЕСЕКУЛАРИЗАЦИЈЕ У СВЕТЛУ ПОКУШАЈА МОДЕРНИЗАЦИЈЕ СРБИЈЕ	332
Владан Станковић ХРИШЋАНСКЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ И ПРИСТУПИ РАЗВОЈУ – ОД РЕЛИГИЈСКЕ КУЛТУРЕ ДО ЕКОНОМСКЕ ПОСТАВКЕ	349
Драгана Митровић ГЛОБАЛНО И ЛОКАЛНО У РЕЛИГИЈСКОЈ КУЛТУРИ И ИМАГИНАРНИ МУЗЕЈ ЧОВЕЧАНСТВА	371

III секција

ЕЛЕМЕНТИ КУЛТУРЕ, ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО КАО ФАКТОРИ
СУКОБА И САРАДЊЕ

Мирјана Крстовић МЕДИЈСКО ОБРАЗОВАЊЕ И УНАПРЕЂИВАЊЕ ИНТЕРКУЛТУРНОГ РАЗУМЕВАЊА	381
Зоран Арачки МЕДИЈСКО РАСКРШЋЕ БАЛКАНСКИХ КУЛТУРА	394
Весна Трифуновић ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У ИДЕНТИТАРНОЈ КУЛТУРИ СРПСКОГ НАРОДА: У ПОТРАЗИ ЗА РАЗУМЕВАЊЕМ И САМОРАЗУМЕВАЊЕМ	407
Ирена Петровић, Вера Бацковић РАСПРОСТРАЊЕНОСТ И ЧИНИОЦИ ПАТРИЈАРХАЛНЕ И АУТОРИТАРНЕ ВРЕДНОСНЕ ОРИЈЕНТАЦИЈЕ У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ 1989-2012	422
Александра Самокал Јовановић ТРАДИЦИОНАЛНИ СТЕРЕОТИПИ И МОДЕРНЕ КУЛТУРНЕ ВРЕДНОСТИ КАО ИЗВОРИ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА БАЛКАНСКИХ НАРОДА	440
Божо Милошевић КУЛТУРНО-ВРЕДНОСНО ОСМИШЉАВАЊА РАДА У ТРАНЗИЦИЈИ: ОД „АСКЕТИЗМА“ ДО „ХЕДОНИЗАЦИЈЕ“	452
Горана Ђорић ЗАЈЕДНИЧКЕ ВРЕДНОСТИ ИЛИ ЗАЈЕДНИЦЕ ПРИПАДАЊА	470
Александра Костић, Јасмина Недељковић, ВРЕМЕНСКА ПЕРСПЕКТИВА И ИНТРИНЗИЧКА МОТИВАЦИЈА КОД СТУДЕНАТА ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА У НИШУ	496

Vesna Stanković Pejnović <i>POJEDINAC U LAVIRINTU TRADICIJE, IDEOLOGIJE I GLOBALIZACIJE</i>	506
Драгана Стоканић <i>ТЕКСТИЛНА ИНДУСТРИЈА У САНЦАКУ: ИЗМЕЂУ ТРАДИЦИОНАЛНОГ И МОДЕРНОГ ..</i>	532
Neven Duvnjak <i>SOCIOLOŠKI ASPEKTI PREHRANE U URBANOM KONTEKSTU SPLITA POČETKOM 21. st.: OD PREDMODERNE DO POSTMODERNE</i>	554
Владан Павловић <i>О ТОЛЕРАНЦИЈИ ДРУГАЧИЈЕГ У СТАВОВИМА ВЕЗАНИМ ЗА УПОТРЕБУ ЈЕЗИКА КОД СТУДЕНАТА УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ</i>	573
Данијела Б. Мишић <i>УЛОГА ПРЕВОДА ЕНГЛЕСКИХ РОМАНА У РАЗМЕНИ КУЛТУРНИХ ВРЕДНОСТИ</i>	590
Буба Д. Стојановић <i>САРАДЊЕ НА БАЛКАНУ НА ПРИМЕРИМА НАРОДНЕ КЊИЖЕВНОСТИ</i>	600
Стана Љ. Смиљковић <i>ПРЕДАЊЕ, ЛЕГЕНДА И БАЈКА У ДЕЛУ ЈУЖНА СТАРА СРБИЈА – ПРЕШЕВСКА ОБЛАСТ ДР ЈОВАНА ХАЏИВАСИЉЕВИЋА</i>	614
Марина Матејевић, Мирјана Павићевић <i>ТРАДИЦИОНАЛНО И МОДЕРНО У ВРЕДНОСНИМ ОРИЈЕНТАЦИЈАМА И ВАСПИТНИМ ПОСТУПЦИМА РОДИТЕЉА</i>	624
Наталија Јовановић <i>ВИСОКО ОБРАЗОВАЊЕ И МУЛТИКУЛТУРНА САРАДЊА НА БАЛКАНУ</i>	635
Зорица Станисављевић Петровић <i>ПРОМЕНЕ У ШКОЛИ И АФИРМАЦИЈА ВРЕДНОСТИ КУЛТУРЕ МИРА</i>	647
Лела Милошевић Радуловић, Сузана Марковић Крстић <i>КВАЛИТЕТ УНИВЕРЗИТЕТСКЕ НАСТАВЕ У СРБИЈИ У КОНТЕКСТУ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ БОЛОЊСКОГ ПРОЦЕСА</i>	662
ДЕКЛАРАЦИЈА	695

МУЛТИКУЛТУРАЛИЗАМ И ПРОБЛЕМ УСПОСТАВЉАЊА САРАДЊЕ И ДИЈАЛОГА МЕЂУ НАРОДИМА НА БАЛКАНУ¹

Сажетак: Аутори у раду разматрају проблем успостављања сарадње и дијалога међу народима на Балкану. Овај проблем је нарочито актуелан у срединама које карактерише мултинационалност, мултикултуралност и мултиконфесионалност, где је сусрет различитости неизбежан, а развој толеранције неопходан, какав је нпр. случај са Балканом. Аутори у раду у фокус анализе стављају концепт мултикултурализма као један од видова успостављања сарадње и дијалога у мултикултуралним срединама. Мултикултурализам би, уопштено говорећи, требало да значи складан суживот припадника различитих култура, где ће различитости бити третиране као извор међусобне сарадње и међусобног напретка. Као главни проблем јавља се чињеница да основне идеје мултикултурализма, ипак, нису изашле ван домена теорије и у потпуности се реализовале у пракси. Историја Балкана је богата примерима који показују како су различитости међу културама представљале извор многобројних конфликта. Наравно, треба напоменути да на конфликте не треба увек гледати као на нешто негативно. Њихово постојање је уједно и претпоставка постојања демократије. Аутори у раду истичу потребу за стварањем демократске атмосфере приликом решавања конфликта у којој ће две стране, пре свега дијалогом, доћи до решења које је прихватљиво за обе.

Кључне речи: мултикултурализам, демократија, социјални конфликти, дијалог, сарадња.

Проблем дијалога и сарадње народа на Балкану представља „вечиту“ тему којом су се бавили и баве се како социолози, политиколози, историчари, тако и многобројни мислиоци изван оквира научно утемељеног

¹ Овај рад је настао као резултата рада на пројекту бр. 179009 који је финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

мишљења, те и политичари. Оно што је свима њима заједничко јесте да што се више о потреби дијалога и сарадње на Балкану говорило, пракса је то углавном демантовала и истовремено једног и другог је бивало све мање. У оквиру ових размишљања јављали су се и предлози за успостављање одговарајућег како културног тако и ширег институционалног оквира у коме би се дијалог и сарадња одвијали и у пракси остваривали. Имајући у виду искуства појединих земаља Запада, мултикултурализам се јавља као један од могућих решења. Аутори у раду зато полазе од овог концепта и практичних импликација његове примене на Балкану. Рад је структуриран тако да се у првом делу најпре даје приказ неких од теоријских одређења мултикултурализма а који ће ауторима послужити као основни аналитички оквир. Трећи и четврти део рада бавиће се проблемом различитости на Балкану кроз анализу података добијених истраживањима ставова грађана о појединим питањима везаним за културолошке разлике и сличности, као и ставовима о поверењу у друге културе и нације из чега ће се изводити закључци о могућностима примене и функционисања концепта мултикултурализма у балканским државама. На овај начин утврдићемо оне факторе који могу бити препрека реализацији мултикултурализма, дијалога и сарадње балканских народа у пракси. Полазећи од тога да су различитости и то најшире схваћене те које на Балкану иницирају међусобну нетрпељивост међу нацијама на крају ћемо се позабавити и питањима социјалних конфликта и њихових импликација на демократију и мултикултурализам.

Различити теоријски приступи проблему мултикултурализма

Мултикултурализам као појам има своју историјску претходницу у појму културни плурализам који је настао у првој половини прошлог века. Појмови мултикултурализам и културни плурализам не представљају синонине. Културним плурализмом се означава равноправан и толерантан однос између националних култура, док је за однос култура на субнационалном нивоу касније формулисан термин мултикултурализам (Божиловић, 2007 :42). О томе колико је мултикултурализам комплексан феномен сведочи и то што, као и када је реч о многим другим појмовима друштвених наука, не постоји јединствено теоријско становиште када се ради о његовом одређењу. Велики број приступа у дефинисању овог концепта није допринео његовом потпунијем објашњењу.

Термин „мултикултурализам“ је, према речнику *Grand Robert*, први пут употребљен 1971. године приликом говора Пјера Триода [Joseph Philippe

Pierre Yves Elliott Trudeau], председника канадске владе, који је тада рекао: „Термин бикултурализам не одсликава довољно добро наше друштво. Реч мултикултурализам је у том погледу прецизнија“ (Семприни, 1999: 147). За Канаду се иначе може рећи да представља једну од држава која је највише постигла на пољу афирмације идеје мултикултурализма. Наиме, овај термин се први пут помиње управо када је реч о примени нових јавних политика у Канади и Аустралији, а које су подразумевале отклон од процеса асимилације ка политикама прихватања културне различитости (Kukathas, 2004: 250).

У најопштијем схватању мултикултурализам се може одредити као идеја или идеал о складном саживоту различитих етничких и културних група у оквиру плуралистичког друштва, (Семприни, 1999: 149) односно у идеалном смислу, мултикултурализам би требало да представља складану коегзистенцију припадника различитих култура који деле заједнички простор на коме живе.

Када говоримо о мултикултурализму, није могуће а да не поменемо утемељивача једне од првих систематичнијих теорија о овом концепту – Вила Кимлику [Will Kymlicka] (Kymlicka, 1995). Ми на овом месту нећемо дати детаљан преглед теоријских разматрања Вила Кимлике о мултикултурализму већ ћемо изнети само оне делове који ће нам у раду послужити као аналитички оквир. За наш рад је од посебног значаја део Кимликине теорије који подразумева увођење чиниоца културе у разматрање мултикултурализма. По њему култура је суштинска вредност коју треба заштитити. Кимлика каже да је тзв. социјетална култура та која даје основ за индивидуалне изборе и тиме је она битан део идентитета сваког појединца. Уколико у једном друштву изостане заштита социјеталне културе у том случају нема ни нема индивидуалне аутономије и једнакости у правом смислу. Тако Кимлика у оквиру једне социјеталне културе разликује националне мањине и етничке групе. Националне мањине су постојале у тренутку оснивања једне државе и имале претходну историју самоуправљања као и заједничку културу, језик и одређене самоуправне институције. Са друге стране етничке групе настајале су углавном индивидуалном или породичном имиграцијом. Кимлика сматра да због тога националне мањине заслужују широк обим заштите групно-диференцираних права, док имигрантске групе заслужују заштиту у мањем обиму, пре свега кроз заштиту тзв. полиетничких права, односно одређених видова етничких и религијских пракси. На овим основама Кимлика разликује мултинационалне и полиетничке државе (Kukathas, 2004: 251-253).

Андреа Семприни [Andrea Semprini] указује да мултикултурализам са собом покреће нека веома озбиљна питања: питање различитости; проблем места и права мањина у односу на већину, као и питање идентитета и његовог признавања. Овде се заправо поставља најосновније питање

када је реч о мултикултурализму, а то је како, на који начин се може остварити идеал мултикултурализма, односно како се може одговорити на захтеве културне различитости. Према њему, могу се разликовати четири модела мултикултурног простора (Семприни, 1999: 113–119). *Класични политички либерални модел* проистиче из класичне либералне политичке теорије и он предвиђа темељну разлику између јавних и приватних сфера колективног живота. Њиме су утврђена грађанска и политичка права и обавезе појединца, којима појединац треба да се прилагоди да би стекао статус грађанина, што је предуслов за његов приступ јавном простору. Јавни простор је по дефиницији неутралан и хомоген, или како би то Тејлор [E. Taylor] рекао „слеп за различитости“. Овим, међутим, различитости нису поништене, већ су само ограничене на приватну сферу, где једино понашање које повређује обавезе наметнуте појединцу као грађанину може бити санкционисано. Мултикултуралисти сматрају да јавни простор никада стварно није био отворен за све и да стварна једнакост никада није владала. За њих је овај модел неспособан да на задовољавајући начин одговори на њихове захтеве. У *Мултикултурном либералном моделу* је однос између приватне и јавне сфере модификован и премешта се на ниво граница групе. Овај модел уводи групу као термин посредовања. Тиме је друштвени простор подељен на једну централну „монокултурну зону“, у којој учествују све групе и на мноштво периферних зона у којој свака група располаже својом аутономијом. Мултикултурни захтев може бити уобличен само у односу на монокултурну већину која има контролу над институцијама. Овај модел, такође, предвиђа и кохезију и фрагментацију, која је у класичном моделу била незамислива због хомогености јавног простора. „*Максималистички*“ мултикултурни модел пориче сваку могућност постојања једне заједничке сфере, ма каква да је њен садржај. У овом моделу, за разлику од претходна два, културолошки и етнички фактори много више одређују појединца. У њему постоји опасност од уситњавања друштвене кохезије, јер он не само да изазива друштвену сепарацију, он је и претпоставља. Он не нуди неко право решење и доводи до стварања онолико монокултурних простора колико је група које захтевају посебан идентитет. Корпоративни модел мултикултурализма (*Corporate Multiculturalism*) као главни проблем истиче управљање различитостима. Референтни хоризонт овог модела је економски, његов систем функционисања је прагматичан, а оквир развоја је међународни. Групе које настајују заједнички простор, који је економског типа, посматрају се као циљне групе. Посматрајући реакције на овај модел, као главна критика може се истакнути то да он представља конкретну, „реалну“, постполитичку, економску и транснационалну верзију традиционалног мултикултурног либералног модела који би да понуди једно политичко и либерално управљање различитостима, које је лакше представљиво, али потпуно апстрактно.

Загорка Голубовић, међутим, сматра да постојање мултикултурне заједнице као коегзистенције различитих култура не подразумева нужно њихову међукултурну комуникацију. То је једино могуће када различите културе преносе утицаје једна на другу што представља животни прос-тор за мултикултурну интеграцију. Према њој, уколико мултикултурна заједница не превазиђе стање чисте коегзистенције различитих култура, то може произвести тензије и појачати сукобе међу културно различитим народима (Божиловић, 2007: 34).

Никола Божиловић каже да је мултикултурни концепт често крити-кован са становишта позиција асимилационизма и расизма. Суштина кри-тика садржана је у културном релативизму, којим се негирају универзалне вредности, али и у пренаглашавању слављеничких облика у испољавању мултикултуралности, која је наводно окренута ка небитним манифеста-цијама као што су култура, уметност и религијске светковине, док се ва-жни облици дискриминације који се спроводе у школама и другим инсти-туцијама запостављају.

Драган Коковић у односу на мултикултурализам даје предност ин-теркултурализму, као активном прожимању култура. Мултикултурализам је према њему статичан и подразумева концепт друштва у коме равноп-равно коегзистира више култура. За разлику од њега, интеркултурализам води ка друштву у чијим се оквирима више култура налази у фази дијалога где се елиминише статичност.

Доминик Шнапер [Dominique Schnapper] сматра да је мултикултура-лизам друштвеног живота чињеница: „Цела нација, по дефиницији, саста-вљена је од популација које се разликују по култури, друштвеној средини, упражњаваној или референтној религији, регионалном или националном пореклу“ (Шнапер, 1996: 135). Према Шнаперовој, уколико се држимо ло-гике функционисања грађанске нације одговор на питање шта може или шта мора да буде мултикултурализам је веома једноставан. „Ако су кул-турне специфичности посебних група усагласиве са захтевима заједнич-ког живота, грађани и странци који су по прописима настањени на нацио-налном тлу имају право да негују своје посебности како у свом личном, тако и у друштвеном животу, под условом да поштују правила јавног реда. То је право уписано у сама начела правне државе и модерне демократије. Јавне слободе обезбеђују слободу удруживања, право на слободу, право на слободно упражњавање сопствене религије или употребу сопственог језика. Али истовремено, ове специфичности не смеју да буду основ неког посебног политичког идентитета, признатог као таквог у јавном простору. Тај простор мора да остане место политичког јединства и заједничког по-литичког пројекта“ (Шнапер, 1996: 135).

Шнаперова указује да држава неминовно развија национални поли-тички пројекат и води политику коју смо дуго називали „политиком аси-

милације", док се данас она означава „политиком интеграције“, а која се састоји од обнављања процеса интеграције популација кроз праксу права грађанства и учествовања у заједничком животу (Шнапер, 1996: 155). Иако постоји опасност да се оваквој политици замери да је тиранска, њу не треба мешати са процесом акултурације у коме појединци мењају своју културу унутар политичке организације утемељене на принципима грађанства.

Као и када је реч о теорији тако је мултикултурализам и у својој емпириској манифестацији веома различит од случаја до случаја и од контекста зависи. Међутим, када се ради о остваривању мултикултурализма у пракси, увиђа се да постоји извесна сагласност, посебно када говоримо о челницима великих мултикултурних држава, а која се састоји у томе да се све више увиђају последице неуспеха овог концепта. Тако на пример, Ангела Меркел [Angela Merkel] је изјавила да у Немачкој није успео мултикултурални концепт према којем људи *срећно живе једни поред других*. (Радичевић, 2010). Меркелова је истакла потребу за досељавањем квалификованих радника, али је подсетила и да су радници који су дошли у потрази за послом одлучили и да остану да живе у Немачкој: „Заваравали смо се када смо говорили да *неће они остати и да ће у једном тренутку отићи*, али то се није догодило, упозоривши, ипак, да они, који хоће да буду део немачког друштва, морају не само да поштују законе, већ такође морају и да знају немачки језик. Свако ко у старту не зна немачки језик није добродошао.“ Она у овом свом обраћању указује на податак да сваке године око 200.000 Немаца оде у пензију, при чему старији немачки радници не би требало да буду занемарени у корист радника квалификованих имиграната приликом њихове замене.

Британски премијер Дејвид Камерон [David Cameron], такође, указује да је мултикултурализам пропао у Британији и да би га требало заменити јасним осећајем националног идентитета који је отворен за све. Он је у свом говору на међународној конференцији о безбедности у Минхену ову потребу истицао као решење које би спречило окретање људи различитим екстремним групама. Према њему „потребно нам је много мање пасивне толеранције, као последњих година, а више активног, мишићавог либерализма.“ (Камерон, 2012). Велика Британија је међу првима још осамдесетих година почела да промовише концепт мултикултурализма као један од видова својих јавних политика. Зато она представља и добар пример домета овог концепта у пракси. Показало се да су први велики терористички напад у Британији управо извели припадници оних генерација имиграната муслимана који су живели у Британију у условима мултикултурализма.

„Мултикултурализам, шта год да је, није успео. Мултикултурализам шта год да је, урушио се. Мултикултурализам, кад год био, створио нам је патологије које стварају нове неизвесности.“ (Lentini and Titley, 2011: 11).

Никола Саркози [Nicolas Sarkozy] се придружује у критици мултикултурализма: „Мој одговор је сигурно да, то је промашај (...) Наравно сви морамо поштовати различитости, али не желимо друштво и коме заједнице коегзистирају једна поред друге. Уколико долазите у Француску, ви прихватате да се утопите у једну заједницу, националну заједницу, а уколико не желите то да прихватите, у Француској нећете бити добродошли. (...) Били смо сувише забринуте за идентитет особе која долази, а недовољно за идентитет земље која га прихвата“ (Саркози, 2011).

У вези са овим, Алана Лентини и Гевен Тајтли указују да се сви они слажу да се мултикултурализам налази у кризи. (Lentini and Titley, 2011:18).

Мирјана Кристовић, супротстављајући статички (позитивистички) модел мултикултурализма са динамичким (системским, холистичким) моделом, истиче да овом другом никада није дата права шанса, и да када се говори о кризи мултикултурализма, у ствари се има у виду статички модел (Кристовић, 2012, 1081).

Овде са са правом поставља питање да ли је потребно овај концепт напустити или га је потребно преформулисати. Такође, поставља се и питање да ли је мултикултурализам, с обзиром на његове домете у развијеним европским државама, уопште могућ на Балкану имајући на уму све социјалне, економске и религијске, односно укупне друштвено-историјске околности.

Балкан и проблем различитости

Може се рећи да је Балкан прави пример зоне *етничког коктела* [Zbigniew Brzeziński] где се секу лукови различитих цивилизација. Наиме, простор Балкана је насељен становништвом које припада различитим етничким (Грци, Срби, Црногорци, Македонци, Хрвати, Румуни, Мађари, Бугари, Румуни, Албанци, Турци, Роми...) и конфесионалним групама (православци, католици, муслимани...). Све ово даје Балкану карактеристике мултинационалности, мултиконфесионалности и мултикултуралности, које у комбинацији са бурном прошлошћу балканских народа и интересима великих сила доводе до тога да се за Балкан оправдано може рећи да представља право *буре барута* (Стојадиновић, 2010). То доводи до тога да се пред политичким системима на Балкану намеће да морају водити рачуна о етничким мањинама и о томе како да оне равноправно буду укључене у све нивое друштва, као и о томе да између становништва различитих етничких и конфесионалних опредељења владају односи међусобног уважавања и толеранције.

Никола Рот бавећи се односим између различитих друштвених група каже да се „припадници групе оцењују и осећају као блиски, а сви они који не припадају групи доживљавају се, бар по неким карактеристикама, као другачији и као странци.“ (Божиловић и Стевановић, 2010: 134). Наравно

он указује и на то како лојалност према властитој групи не мора ^{необходно} бити праћена непријатељством према другим групама, мада је углавном присутан другачији приступ према припадницима других група него према припадницима властите групе. То доводи до потребе за развојем толеранције на просторима где живе припадници различитих култура.

У духу мултикултурализма погледајмо какво је стање када се ради о односима између припадника различитих националних група, конкретно о поверењу које припадници једне националне групе имају у припаднике других националних група. Убедљиво најмањи број испитаника на глобалном нивоу у потпуности верује (4,2%), док највећи број мало или донекле верује припадницима других нација. Ово можда на први поглед изгледа као податак који не говори много пре свега зато што се односи на све земље у глобалу. Такође, када је реч о модерним развијеним демократским земљама, за које се очекује да су највише урадиле по овом питању погледамо следеће табеле, може се видети да то није случај.

Табела бр. 1: Поверење у припаднике других нација у транзиционим и постраницационим системима

	Укупно	Пољска	Словенија	Бугарска	Румунија	Украјина	Србија
Верује у потпуности	3.8 %	2.1 %	4.2 %	4.4 %	2.5 %	5.4 %	5.1 %
Мало верује	35.5 %	43.6 %	24.6 %	39.7 %	26.7 %	40.5 %	43.5 %
Донекле верује	43.7 %	43.7 %	49.9 %	41.0 %	47.0 %	36.3 %	40.8 %
Не верује ни мало	17.0 %	10.6 %	21.3 %	14.9 %	23.8 %	17.8 %	10.6 %
Укупно	6095 (100%)	959 (100%)	926 (100%)	860 (100%)	1542 (100%)	742 (100%)	1066 (100%)

Узорак и година истраживања: Бугарска [2006], Пољска [2005], Румунија [2005], Србија [2006], Словенија [2005], Украјина [2006]

Извор: World Values Survey: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAanalyzeQuestion.jsp>

Табела бр. 2: Поверење у припаднике других нација у развијеним демократским земљама

	Укупно	Француска	САД	Норвешка	Шведска	Швајцарска	Немачка
Верује у потпуности	10.8 %	28.3 %	4.4 %	15.6 %	19.3 %	5.3 %	1.9 %
Мало верује	59.8 %	50.2 %	70.8 %	69.5 %	71.3 %	68.3 %	40.0 %
Донекле верује	22.8 %	15.7 %	19.8 %	12.9 %	7.2 %	23.4 %	42.4 %
Не верује ни мало	6.6 %	5.8 %	5.0 %	2.0 %	2.2 %	3.0 %	15.7 %
Укупно	7097 (100%)	981 (100%)	1203 (100%)	1005 (100%)	965 (100%)	1173 (100%)	1770 (100%)

Узорак и година истраживања: Француска [2006], Немачка [2006], Норвешка [2007], Шведска [2006], Швајцарска [2007], САД [2006]

Извор: World Values Survey: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAanalyzeQuestion.jsp>

Уколико погледамо табелу бр. 1 и табелу бр. 2 можемо видети да овакав тренд показују и земље у транзиционим и постраницционим системима, али и земље које можемо окарактерисати као развијене демократије. (Стојадиновић и Матић, 2009). Једино је у Француској мало осетније веће поверење у односу на друге наведене земље, али оно и даље није на задовољавајуће високом нивоу. Посматрано уопште поверење у припаднике других нација је на ниском нивоу. Оно што је карактеристично за народе на Балкану је да они истичу да међу њима има више сличности него између балканских и других народа.

Табела бр. 3: Међу балканским народима има више сличности него између балканских и других европских народа

Србија		Бугарска		Македонија	
	%		%		%
Да	55.0	да	57.3	Да	66.6
не	17.9	не	8.8	не	15.6
немам став	27.1	немам став	33.9	немам став	17.8

Извор: Никола Божиловић, Бранислав Стевановић, „Култура као основ етничких идентитета Балкана“, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и Европске интеграције* (приредили: Љубиша Митровић, Драгољуб Ђорђевић, Драган Тодоровић), Филозофски факултет у Нишу, Ниш, 2006, стр. 140.

Овај податак свакако радује, ако се има у виду потреба за развојем међусобне сарадње народа на Балкану. Житељи Балкана су, дакле, свесни чињенице да они деле заједничку културу, која је настала као резултат међусобних културних интеракција, а које су довеле до развоја свести о томе да је њихова култура умногоме сличнија од култура народа ван Балканског полуострва. Култура се не може дефинисати ван процеса комуникације, она представља један динамичан феномен који се стално изнова обликује, при чему треба одбацити сваку помисао о њеној херметичности (Стојадиновић и Милошевић, 2010). „Свака се култура у целости треба схватити као комуникација кроз простор (актуелна културна свакидашњица) и кроз време (живућа историја, културна традиција).“ (Божиловић, 2007). Култура свих народа, па и народа на Балкану, настаје као резултат културних контаката и додира. То доводи до развоја међусобних сличности, али и разлика. Културне разлике не морају нужно водити ка стварању конфликта, оне могу бити и извор међусобне сарадње и то је нешто чему треба стремити.

Божо Милошевић указује на то како велики број социолошких и политиколошких разматрања често трагају у прошлости Балкана за социокултурним упориштима његове интеграције, а при том се заборавља да је овај процес у прошлости обиловао (и да још увек обилује) бројним изво-

рима дезинтеграције (Милошевић, 2009: 109). У том смислу обесхрабрује чињеница да је „различитост“ на Балкану уместо сарадњи, водила ка социјалним конфликтима.

Дијалог и толеранција – пут ка остварењу сарадње међу народима

На први поглед појмови демократије и конфликта се међусобно искључују. Демократија се углавном везује за нешто пожељно, за мир, за непостојање неправде, док се на конфликт углавном гледа као на нешто непожељно, нешто што спречава мир, нешто што у крајњој линији спречава развој демократије. Ово је, међутим, исувише поједностављено гледиште. Наиме, конфликт и демократија се налазе у много сложенијим односима.

Конфликт не производи неразрешиве ситуације већ омогућава и размену идеја, супротних мишљења, без чега демократија не би ни била могућа. Однос између демократије и конфликта има две димензије: обезбеђивање и легализовање простора за све да кажу оно што желе, како желе и зашто желе (што подразумева конфликт као нешто што не искључује мирно решење и обострано задовољство); и демократско окружење које спречава ескалацију конфликта и њихову трансформацију у насилне облике (Танкосић-KELLY, 2005: 15). Ескалација конфликта настаје када:

1. људи нису спремни да прихвате вредност различитих ставова, приоритета или погледа на то шта је *исправно* или *важно*;
2. поједине особе и/или групе у друштву имају различите или нејасне критеријуме о томе шта треба чинити у вези са акцијама које ваља предузети, и када понашање или наступ не могу бити усаглашени;
3. је нешто неправично распоређено, или се сматра да је тако;
4. људи подлежу страху, неповерењу и потреби да свакога ко је другачији или непознат дефинишу као *другог*, *странца* или *непријатеља*;
5. људи не желе да се мењају и прилагођавају и
6. нема јасних процедура за разматрање и решавање размимоилажења и различитости, пре него што ескалирају у облик насилног конфликта (Танкосић-KELLY, 2005: 16–17).

Када конфликти наступе, онда је потребно нешто предузети ради њиховог разрешавања. То шта ће се у датој ситуацији учинити зависи од мноштва чинилаца, при чему треба истаћи да избегавање и порицање свакако није нешто што би требало чинити, већ је пре свега неопходно направити компромис и успоставити сарадњу.

Дијалог и толеранција свакако представљају основно оружја без којих би се сваки покушај развоја културе мира претворио у скуп и безуспешан експеримент чија би цена могла бити и она највећа, а то је људски живот. Кузњецов [Кузнецов В. Н.] указује да се „крз нови концепт одрживог развоја и афирмацију вредности културе мира, путем дијалога и солидарности, на принципима равноправности партнера, транспарентности интереса, кроз остваривање принципа и понашања усмерених ка компромису и правичности у свим интеракцијама; речју да се кроз мирољубиву коегзистенцију, дијалогом и партнерством различитих култура народа и цивилизација, изграђује безбедност у савременом свету“ (Митровић, 2008: 105).

Ђуро Шушњић, бавећи се дијалогом, каже да је дијалог *разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви били задовољни* (Шушњић, 1997: 14). Дијалог двеју страна уз међусобну толеранцију свакако представља добар начин превазилажења конфликта.

Реч толеранција води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпељивост и глагола *tolerare* који значи подносити, сносити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схвата као нешто непожељно и ово значење се током историје веома често јављало. Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност. Толеранција постаје саставни део развоја човечанства, тако да бирати толеранцију нужно значи бирати и човечанство (Уљаревић, 2005: 24).

Наравно, треба напоменути да на конфликте не треба увек гледати као на нешто негативно. Њихово постојање је уједно и претпоставка постојања демократије. Потребно је створити демократску атмосферу приликом решавања конфликта у којој ће две стране, пре свега дијалогом, доћи до решења које је прихватљиво за обе. Све остало значи намеће краткорочних решења која ће у најближој будућности довести до поновног активирања конфликта.

*

* *

Историја Балкана је испуњена многобројним сукобима како народа који на њему живе, тако и социјалним расцепима унутар истих група народа. Показало се да и поред схватања грађана Србије, Бугарске и Македоније о томе да међу балканским народима има више сличности него између балканских и других европских народа, разлике међу њима су у

прошлости веома често резултирале многобројним социјалним конфликтима. Та разноликост у погледу мултинационалности, мултиконфесионалности и мултикултуралности је током бурне историје Балкана веома често била узрок настанка дезинтегративних процеса који су неретко резултовали ратовима. Разлике су, дакле, веома често биле инструментализоване зарад разноразних циљева и из тог разлога је увек потребно имати на уму могућност да се одређени покушај међусобне интеграције може лако претворити у један скуп и неуспешни експеримент, који би могао имати несагледиве последице по балканске народе

Концепт мултикултурализма је у веома дугом периоду прихватао са одушевљењем од стране многобројних теоретичара, као један од начина превазилажења могућих сукоба унутар једног плурализованог друштва. Као што је већ речено, мултикултурализам би уопштено говорећи, требало да значи складан суживот припадника различитих култура, где ће различитости бити третиране као извор међусобне сарадње и међусобног напретка. Међутим, после детаљније анализе може се видети да основне идеје мултикултурализма нису изашле ван домена теорије и реализовале се у пракси. Ситуација је разочаравајућа по питању мултикултурализма на глобалном нивоу, а у прилог томе говоре и подаци које смо користили у нашем раду, а који показују низак ниво поверења између припадника различитих нација. Тамо где нема поверења, нема ни толеранције, а без толеранције нема ни говора о постојању мултикултурализма.

Литература

- Божиловић, Н. (2007) *Култура и идентитети на Балкану*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Божиловић, Н. Стевановић, Б. (2010) „Култура као основ етничких идентитета Балкана”, *Културни и етнички односи на Балкану – могућности регионалне и Европске интеграције*. Ниш: Филозофски факултет.
- „Камерон: Мултикултурализам пропао у Британији, 05. 02. 2011, доступно на: file://localhost/D:/RADOVI/multikulturalizam/Blic%20Online%20_%20Kameron_%20Multikulturalizam%20propao%20u%20Britaniji
- Kymlicka, W. (1995) *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
- Kukathas, S. (2004) „Nationalism and Multiculturalism”. *Handbook of Political Theory*. (eds. Gerald Gaus and Chandran Kukathas), London: Sage publications.
- Милошевић, Б. (2009) „Могућности културе мира на Балкану: између националног идентитета и космополитске еманципације”, *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*. (приредили: Љубиша Митровић, Драгана Захаријевска, Данијела Гавриловић), Ниш: Филозофски факултет у Нишу.

- Митровић, Љ. (2008) Творци нових парадигми. Београд: Институт за политичке студије.
- Радичевић, Н. (2010) „Пропала немачка мултикултуралност“, *Политика*, 18. 10. 2010, доступно
на:file://localhost/D:/RADOVI/multikulturalizam/Svet%20_%20Propala%20
nemačka%20multikulturalnost%20_%20POLITIKA
- Семприни, А. (1999) Мултикултурализам, Београд. СЛЮ.
- Стојадиновић, М. (2010) „Значај медија за развој културе мира“, Медији и култура мира на Балкану (приредили: Бранислав Стевановић, Александра Костић, Љубиша Митровић), Ниш: Филозофски факултет – универзитет у Нишу, Центар за социолошка истраживања.
- Стојадиновић, М, Матић, П. (2009) „Земље у вртлогу транзиције“, Српска политичка мисао, Београд: Институт за политичке студије, (4).
- Стојадиновић, М, Милошевић, К. (2010) „Комуникацијски контекст културе и мултикултурног друштва“, Наука, Часопис Слобомир П Универзитета за друштвене и хуманистичке науке, Бијељина: Слобомир, (2–3).
- Танкосић-KELLY, Т. (2005) „Демократија и конфликт“, 21 Прича о демократији, Подгорица: Центар за грађанско образовање.
- Уљаревић, Д. (2005) „Значај и улога толеранције у демократском друштву“, 21 Прича и демократији, Подгорица: Центар за грађанско образовање.
- Шнапер, Д. (1996) Заједница грађана – о модерној идеји нације, Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Шушњић, Ђ. (1997) Дијалог и толеранција. Београд: Чигоја штампа.

Miša Stojadinović, Dragan Trailović

THE MULTICULTURALISM AND THE ISSUE OF ESTABLISHING THE COOPERATION AND THE DIALOG BETWEEN BALKANS NATIONS

Summary: In this paper the authors analyze the issue of establishing the cooperation and the dialog between Balkans nations. The issue at hand is especially important in the regions characterized by the multinational, multicultural and multi-religious in which the encounter of differences is unavoidable such is the case of the Balkans. In the paper the authors put at the analysis focus the concept of the multiculturalism as one of the forms of establishing the cooperation and the dialog in a multicultural society. The multiculturalism should, generally speaking, represent the peaceful coexistence between different cultures wherein the differences will be

treated as a source of mutual cooperation and advancement. The fact that the main ideas of the multiculturalism haven't stepped out from the realm of theory nor they have been realized in the practice still remains the key issue. The history of the Balkans is rich with examples that unveil how the cultural differences represent the source of numerous conflicts. Of course, one should mention that we should observe them as something negative. Their existence at the same time implies the existence of democracy. The authors point out the necessity of creating a democratic atmosphere while solving out the conflicts, wherein the two sides, using firstly the process of dialog, will come to the mutually acceptable solution.

Keywords: multiculturalism, democracy, social conflicts, dialog, cooperation.